

Kulturutskottets betänkande

1980/81:4

med anledning av motion om inrättande av ett vallonmuseum

Motionen

I motion 1979/80:370 av Nils Hjorth (s) yrkas att riksdagen beslutar att hos regeringen hemställa om utredning och förslag om inrättande av ett vallonmuseum i Österbybruk.

Motionären anser att det skulle vara av oskattbart värde att kunna bevara de husgeråd och verktyg m. m. som vallonerna införde i de svenska brukssamhällena för över 300 år sedan och att dokumentera de seder och bruk som i så hög grad präglat utvecklingen i vårt land. Mycket finns säkert bevarat på olika platser, men det borde samlas i ett särskilt vallonmuseum för att för framtiden ge en allsidig bild av den tekniska och sociala revolution som valloninvandringen innebar.

Enligt motionärens mening skulle Österbybruk i norra Uppland vara den lämpligaste platsen för ett sådant vallonmuseum. Österby var ett av de bruk som fick den största invandringen och där vallonättlingar i stor utsträckning finns kvar. Till skillnad mot de flesta andra bruk från den tiden bedrivs järnhantering i Österbybruk fortfarande i form av produktion av stångstål, sparskär och ståljutgods. I närheten finns Dannemora gruvor som lade grunden till Dannemora bergslag med en mängd hyttor i Uppland och södra Norrland där gruvbrytning nu ägt rum i snart 500 år.

Österby herrgård har av ägaren Fagersta Bruks AB överlämnats till Liljeforsstiftelsen som sedan slutet av 1960-talet arbetat för att upprusta och levandegöra den gamla bruksmiljön. Herrgården med flyglar är från mitten av 1700-talet och har med AMS-medel rustats upp för flera miljoner kronor. Ateljén i herrgårdsparken där Bruno Liljefors målade sina mest berömda tavlor åren 1917–1932, orangeriet samt flera av stallängorna återstår dock att restaurera. Tack vare stiftelsens insatser har herrgården blivit ett kulturellt centrum med årliga musikveckor, utställningar, konserter och konferenser.

Då ett vallonmuseum är en angelägenhet inte bara för Österby och den uppländska bergslagen utan för hela landet anser motionären att staten genom något av våra riksmuseer bör gå i spetsen för att iordningställa ett särskilt vallonmuseum i Österbybruk. Bl. a. riksantikvarieämbetet, Nordiska museet och historiska museet kan vara intressenter i detta sammanhang. Projektet bör enligt motionären stödjas med statliga medel.

Remissyttranden

Utskottet har inhämtat yttranden över motionen från statens historiska museum, Stiftelsen Nordiska museet, Stiftelsen Tekniska museet, Stiftelsen Upplandsmuseet, Östergötlands och Linköpings stads museum, Jernkontoret och Sällskapet Vallonättlingar.

Statens historiska museum delar motionärens uppfattning att Österbybruk genom bevarade äldre byggnader, anläggningar och föremål samt ännu levande traditioner kan få en unik betydelse för förståelsen av den svenska järnhanterings utveckling från 1600-talet och till nutid. Enligt museets mening kan få platser, om ens någon, vara mer lämpliga för inrättande av ett museum över vallonernas, deras föregångares och efterföljares insatser. Museet tillstyrker varmt att en utredning tillsätts om inrättande av ett vallonmuseum i Österbybruk.

I sitt yttrande pekar historiska museet på att det i närheten av Österbybruk finns ytterligare några unika bruk, främst Lövsta, Gimo och Forsmark samt ett antal andra intressanta minnesmärken såsom några av Sveriges mest kända medeltidskyrkor, båtgravfälten i Valsgärde och Vendel, Dannemora gruva och ett par av landets mest intressanta slott, Örbyhus och Salsta. Österbybruks närhet till dessa sevärdheter talar enligt historiska museet för att Österbybruk skulle kunna utvecklas till ett kulturcentrum för norra Uppland. I direktiven till en utredning bör ingå att undersöka förutsättningarna härför.

Historiska museet anför i övrigt bl. a. följande:

Decentralisering av kulturlivet eller snarare förstärkning och vidareutveckling av kulturlivet utanför storstäderna är ett av de viktigaste målen för den statliga kulturpolitiken. Detta har hittills främst skett genom ökade bidrag till lokala museer, teatrar, organisationer och fria grupper. Inget större samlat grepp med denna målsättning har dock ännu tagits. Österbybruk vore ett ovanligt lämpligt objekt för en större statlig satsning på regionalt kulturliv.

Genom AMS har redan flera miljoner kronor av statliga medel lagts ned på att bevara Österbybruks unika miljö. Detta är mycket värdefullt. Om denna stora satsning skall kännas helt meningsfull krävs dock att byggnaderna tas i anspråk för museiändamål och för intensifierad programverksamhet.

Olika statliga museer, främst Tekniska museet, bör kunna medverka vid planläggning av ett museum av antytt slag. Sveriges turistråd bör kopplas in redan i planeringsstadiet för uppläggning av utlandsinformationen. Statens kulturråd bör kunna ges i uppgift att som ett led i sin försöksverksamhet ansvara för vissa kulturaktiviteter. Museet bör dock inte inordnas i någon större statlig kulturinstitution. All erfarenhet visar att lokalt engagemang och självständighet är förutsättningen för framgång och utveckling. Att den lokala kommunen aktivt måste medverka i projektet är en självklarhet.

Då uppgifterna för ett "vallonmuseum" och kulturcentrum av antytt slag endast i obetydlig grad faller inom historiska museets ansvarsområde (detta upphör 1520) kan museet, om planerna realiseras, endast medverka vid uppbyggnad av informativa utställningar om förhistoria och medeltid i

Österbytrakten, vid produktion av eventuell vägledning och andra trycksaker samt vid övergripande målsättningsdiskussioner o. d.

Enligt *Nordiska museet* torde det inte finnas särskilt många specifikt vallonska föremål, bilder och data. Det befintliga materialet torde redan i dag vara tillgängligt för demografisk och etnologisk forskning som möjliggör produktion av utställningar, böcker, uppsatser m. m.

Nordiska museet finner att inrättandet av ett vallonmuseum icke är ett riksintresse. Däremot kan Österbybruk vara en lämplig lokal för ett uppländskt regionalt vallonmuseum, inte minst med hänsyn till de stora satsningar som där skett på byggnader etc.

Tekniska museet finner förslaget om ett vallonmuseum mycket intressant och väl värt ett närmare studium.

I yttrandet nämns att Tekniska museet medverkade till att det år 1932 uppsattes en minnestavla på smedjan i Österbybruk, där smedjan förklarades som teknikhistoriskt minnesmärke. Den utgör enligt museets mening tillsammans med den också i övrigt välbevarade bruksmiljön ett omistligt inslag i landets kulturarv.

Tekniska museet anser det naturligt att knyta ett vallonmuseum dels till Upplandsmuseet, som kan vara garant för att de museala aspekterna tas i akt, dels till Liljeforsstiftelsen som redan är väl etablerad på orten.

Museet tillstyrker att förslaget utreds och att mer detaljerade planer utarbetas. Därvid bör frågan om direkt statligt stöd eller finansiering via kommun och landsting övervägas. Det statliga stödet till de regionala museerna – som bl. a. utgår till Upplandsmuseet – kan, menar Tekniska museet, vara ett indirekt sätt att statligt stödja ett museum av det slag ett vallonmuseum representerar.

Upplandsmuseet, som till sitt yttrande fogat yttranden från Bruno Liljefors' stiftelse och Dannemora hembygdsförening, tillstyrker varmt den i motionen föreslagna utredningen.

Beträffande järnhanteringens och bruksmiljöns roll i det uppländska kulturlivet anför museet bl. a. följande:

När landskapets och länets utveckling skall skildras måste självklart järnhanteringen ägnas särskild uppmärksamhet. Detta kommer också till uttryck i den av Upplandsmuseets styrelse för några år sedan antagna planen för museets nya basutställningar. Järnhanteringen och brukskulturen är emellertid så rikhaltig och mångfasetterad att det är omöjligt att ge en rättvisande bild härav i de mycket begränsade lokalerna i museibyggnaden. Därför har sedan flera år diskuterats planer på att i samarbete med i första hand Bruno Liljefors' stiftelse bygga upp ett järnbruksmuseum, en filial till Upplandsmuseet, i någon av byggnaderna vid Österbybruks herrgård.

Upplandsmuseet anser att det finns många motiv för en placering av ett järnbruksmuseum i Österbybruk och redovisar sin syn på ett sådant projekt, ställt i relation till motionärens förslag om ett vallonmuseum.

För Upplandsmuseets del framstår vallonernas historia som en viktig del i den uppländska järnhanteringens historia och i ett eventuellt järnbruksmuseum i Österbybruk är det därför helt naturligt att vallonernas betydelse betonas alldeles särskilt. Möjligheterna för Upplandsmuseet att inom ramen för de driftsanslag, som väntas bli beviljade av museets huvudmän inom de närmaste åren, förverkliga tanken på ett järnbruksmuseum i Österbybruk synes dock vara små.

Inrättandet av ett särskilt vallonmuseum i Österbybruk kan naturligtvis ske oberoende av vilka planer Upplandsmuseet har, och museet kan förbli en institution för sig. Naturligare synes dock vara att det i en framtid integreras som en del i ett museum i Upplandsmuseets regi, som belyser hela den för vårt land och länet så viktiga järnhanteringen i Upplands historia.

Vallonmuseet kan dock förverkligas endast om statliga resurser ställs till förfogande för ändamålet.

Slutligen framhåller Upplandsmuseet att den positiva inställning till ett vallonmuseum som Bruno Liljefors' stiftelse och Dannemora hembygdsförening givit uttryck för i sina yttranden är en viktig och värdefull förutsättning för att ett vallonmuseum skall kunna inrättas i Österbybruk. Avgörande är Bruno Liljefors' stiftelses erbjudande att ställa lokaler till förfogande. Hembygdsföreningens rika kontaktnät i Österbybruks- och Dannemorabygden är också en värdefull tillgång i sammanhanget.

Östergötlands och Linköpings stads museum finner förslaget om ett vallonmuseum i Österbybruk utmärkt och anser att ett sådant museum skulle ha förutsättningar att väl betjäna både ett lokalt uppländskt intresse och riksintresset.

Av yttrandet framgår att det för Östergötlands del finns ett klart behov av att hugfästa vallonminnet såväl i Norrköping som i Finspång och Gusum, varför ett vallonmuseum i Österbybruk inte täcker hela landets behov.

Enligt Östergötlandsmuseets uppfattning bör inte mer avgränsade intressen av det slag som motionären pläderar för tillåtas inkräkta på länmuseernas behov av förstärkta resurser. Som stöd för denna sin mening anför museet:

Motionärens önskemål då det gäller statens insatser för att befrämja tillkomsten av ett vallonmuseum i Österby är formulerade med en viss vaghet. Ett statligt engångsanslag för ändamålet genom Nordiska museet eller Upplandsmuseet i Uppsala synes motiverat. Men mera långtgående statliga engagemang i specialmuseer av detta slag kan knappast försvaras. Det bör erinras om att decentraliseringssträvandena alltjämt knappast är märkbara på museiområdet. Om också länmuseernas statsbidrag ökat, så har de statliga satsningarna på de centrala museerna och på storstadsbygdernas museer på senare år ökat i vida högre grad. Länmuseerna borde i dag prioriteras med extra eftertryck. De har att täcka sina regioners totala kulturmönster.

Jernkontoret anför att smedjan vid Österbybruk jämte den i övrigt välbevarade bruksmiljön utgör ett omistligt inslag i landets kulturarv och

anser att det är ett välmotiverat förslag att förlägga ett vallonmuseum med speciell inriktning på de uppländska vallonbruken till Österby. Motionärens förslag om utredning tillstyrks av Jernkontoret.

Sällskapet Vallonätlingar har som främsta uppgift att sprida kännedom om vallonernas insatser i Sveriges ekonomiska och kulturella liv samt att på lämpligt sätt stödja forskning på detta område. I sitt yttrande framhåller sällskapet att det under de senaste åren har skett förändringar i ägarstrukturen på de platser i Uppland och Östergötland där vallonverksamheten varit störst. Detta innebär risk för en skingring av föremål och miljöer som skulle minska eller försvåra möjligheterna till det motionären eftersträvar. Sällskapet betonar därför vikten av att man skyndsamt vidtar åtgärder om beslut fattas om inrättande av ett museum.

Enligt sällskapets uppfattning kan det diskuteras var ett eventuellt museum skall vara beläget. I yttrandet nämns dels tre bruksmiljöer i Uppland med stark vallonsk anknytning, nämligen Lövsta bruk, Forsmark och det av motionären förordade Österby bruk, dels Finspång i Östergötland.

Yttrandet mynnar ut i en förhoppning att riksdagens kulturutskott skall se positivt på förslaget i motionen.

Utskottet

Som framgår av redovisningen i det föregående har förslaget i motion 1979/80:370 om ett vallonmuseum i Österbybruk väckt ett betydande intresse hos remissinstanserna. Enighet synes sålunda råda om att det finns goda skäl att till Österbybruk i norra Uppland förlägga ett museum med den inriktning motionären förordar. Olika uppfattningar kommer emellertid till uttryck vid bedömningen i vad mån inrättande av ett vallonmuseum skall anses vara ett riksintresse eller om ett sådant museum i första hand bör ses som en regional eller lokal angelägenhet. Härmed sammanhänger naturligen frågor om huvudmannaskap och finansiering liksom frågan huruvida regeringen bör tillsätta en utredning om inrättande av ett vallonmuseum, vilket yrkas i motionen. Remissopinionen ger dock enligt utskottets bedömning ett klart stöd för att motionärens förslag bör utredas i någon form.

Den utbyggnad av det statliga stödet till regionmuseerna som inleddes budgetåret 1977/78 bör enligt utskottets uppfattning ses som den viktigaste åtgärden för en decentralisering av museiverksamheten i hela landet. Regionmuseerna, som svarar dels för egen verksamhet på länsnivå, dels för råd och hjälp till kommunerna och den lokala verksamheten, redovisar stora behov av ökade resurser. Vid sidan härav har under de senaste åren kommit fram en rad krav på nya museer inom olika specialområden, exempelvis jakt- och fiskemuseum, fjällmuseum och varvsmuseum.

Utskottet har erfarit att statens kulturråd under hösten 1980 kommer att överväga de problem som hänger samman med behov, ansvarsfördelning och

ekonomiska förutsättningar för specialmuseer. Enligt vad utskottet inhämtat ingår frågan om ett vallonmuseum i det material som kommer att ligga till grund för kulturrådets studium av problemen.

Med hänsyn bl. a. till kulturrådets nära förestående arbete med frågor som rör specialmuseer är utskottet inte berett förorda att riksdagen uttalar sig för att regeringen skall föranstalta om en utredning som syftar till förslag om inrättande av ett vallonmuseum i Österbybruk. Utskottet avstyrker av detta skäl motion 1979/80:370.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motion 1979/80:370.

Stockholm den 21 oktober 1980

På kulturutskottets vägnar

KARL-ERIC NORRBY

Närvarande vid ärendets slutbehandling: Karl-Eric Norrby (c), Tore Nilsson (m), Åke Green (s), Kerstin Anér (fp), Tyra Johansson (s), Ingrid Diesen (m), Olle Eriksson (c), Hans Alsén (s), Lars Ahlmark (m), Catarina Rönnung (s), Anna Eliasson (c), Kerstin Andersson i Kumla (s), Bertil Hansson (fp), Ing-Marie Hansson (s) och Maja Bäckström (s).